RETSMØDERAPPORT
i sag 313/85 *

I — Faktiske omstændigheder og retsforhandlinger

1. Ved skriftlig kontrakt af 28. december 1956 gav selskabet Iveco Fiat selskabet Van Hool eneret til i Benelux-området at fremstille chassiser for Fiat til personbiler og busser, at montere Fiat-dele i personvogne, busser og arbejdsmaskiner og at sælge Fiat-reservedele til disse tre typer køretøjer.

De samme parter indgik den 1. januar 1958 en anden kontrakt, der gav Van Hool eneret til salg af erhvervskøretøjer fra Fiat i Benelux. Denne kontrakt blev, i hvert fald for så vidt angår dens væsentligste del, fra den 30. december 1961 overtaget af selskabet Catrabel, der var nyoprettet.

2. Artikel 9 i kontrakten af 1956 bestemte, at kontrakten var gyldig fra 1. januar 1957 til 31. december 1957, og at forlængelse skulle ske ved skriftlig bekræftelse fra selskabet Fiat's side. Kontrakten af 1958 indeholdt i artikel 16 en lignende bestemmelse. Kontrakten af 1956 blev fortløbende forlænget skriftligt indtil den 31. december 1961. Skønt der ikke forelå nogen udtrykkelig forlængelse efter 1961, fortsatte parterne deres forretningsforbindelser i tyve år. Som følge af uoverensstemmelser, der opstod mellem de to selskaber i 1981, afbrød Iveco Fiat sine forretningsforbindelser med Van Hool med virkning fra den 1. januar 1982.

3. Aftalen af 1956 indeholder i artikel 10 en værnetingsklausul, hvorefter Tribunale di Torino er kompetent i tilfælde af tvister, ligesom italiensk ret finder anvendelse. En lignende klausul er indeholdt i artikel 18 i aftalen af 1958.

4. Da Iveco Fiat var blevet indstævnet for tribunal de commerce de Malines af Van Hool, gjorde selskabet indsigelse om, at retten ikke var kompetent, idet man gjorde gældende, at værnetingsklausulen også gjaldt kontraktsforholdet mellem parterne efter udløbet af den oprindelige kontrakt af 1956.

Ved dom af 6. juli 1983 fastslog tribunal de commerce de Malines, at den var kompetent, idet retten fandt, at betingelserne for gyldigheden af værnetingsklausuler ifølge artikel 17, stk. 1, i Bruxelles-konventionen ikke var opfyldt. Denne dom blev stadfæstet ved dom af 15. februar 1984 af cour d'appel, Antwerpen.

5. Iveco Fiat har indbragt denne dom for Belgiens Cour de Cassation, der ved kendelse af 4. oktober 1985 har udsat sagen på Domstolens afgørelse af følgende præjudicielle spørgsmål:

»Er det for at opfylde artikel 17 i konventionen af 27. september 1968 tilstrækkeligt, at der foreligger en skriftlig aftale, som indeholder en værnetingsklausul, når henses til, at aftalen, skønt den var udløbet, og kravet om, at den kun kunne forlænges ved skriftlig aftale, ikke var opfyldt, fortsat

* Processprog: Nederlandsk.

dannede retsgrundlag for parternes videreførelse af kontraktsforholdet?«

6. Kendelsen fra Belgiens Cour de Cassation indgik til Domstolens justitskontor den 18. oktober 1985.

7. I medfør af artikel 5 i protokollen af 3. juni 1971 vedrørende Domstolens fortolkning af konventionen af 27. september 1968 og i henhold til artikel 20 i protokollen vedrørende statutten for EØF-Domstolen er der indgivet skriftlige indlæg den 3. januar 1986 af SpA Iveco Fiat, kassationsappellant, ved advokaterne Marc Willemart og François Xavier de Dorlodot, Bruxelles, den 6. januar 1986 af Van Hool NV, kassationsindstævnt, ved advokat Aimé de Caluwé, Bruxelles, den 10. januar 1986 af Kommissionen for De europæiske Fællesskaber, ved Hendrik Van Lier, Kommissionens juridiske tjeneste, bistået af Silvio Pieri, italiensk tjenestemand ved Kommissionen i forbindelse med programmet til udveksling af nationale tjenestemænd og fællesskabstjenestemænd, og den 23. januar 1986 af Det forenede Kongeriges regering ved B. E. McHenry, Treasury Solicitor's Department.

8. På grundlag af den refererende dommers rapport og efter at have hørt generaladvokaten, har Domstolen besluttet at indlede den mundtlige forhandling uden forudgående bevisførelse.

9. I medfør af procesreglementets artikel 95, første og andet afsnit, har Domstolen ved kendelse af 29. april 1986 henvist sagen til femte afdeling.

II — Skriftlige indlæg for Domstolen

1. *Iveco Fiat* har anført, at det fremgår af artikel 17 og af rapporten fra P. Jenard om Bruxelles-konventionen (EFT 1979, C 59, s. 1) (herefter benævnt »Jenard-rapporten«), at en aftale mellem parterne om en værnetingsklausul er et væsentligt moment, og at de opstillede formkrav skal sikre, at en sådan virkelig foreligger. Nødvendigheden af at undgå en overdreven formalisme i internationale handelsforhold bekræftes af den ændrede affattelse af artikel 17 i konventionen af 9. oktober 1978 som kongeriget Danmarks, Irlands, og Det forende kongerige Storbritanniens og Nordirlands tiltrædelse af Bruxelleskonventionen (EFT L 304, s. 1), hvorefter en værnetingsklausul inden for international handel kan være indgået i en form, der er anerkendt af sædvanen på dette område, og som parterne har eller burde have kendskab til.

Det fremgår af Domstolens praksis, at artikel 17 skal sikre, at aftaler mellem parterne utvivlsomt er indgået, og at kravet om skriftlighed ikke udgør en væsentlig formforskrift, der er afgørende for, om der overhovedet foreligger en aftale. En sådan viljesbestemt aftale forelå i aftalen af 1956, der i øvrigt fortsat regulerede forretningsforholdet mellem parterne, selv om den ikke blev skriftligt forlænget. Da parterne i øvrigt udtrykkeligt fortsat henholdt sig til kontrakten af 1956, har de tilkendegivet, at de var enige om at opretholde den i dens helhed, herunder at forlænge værnetingsklausulen. De samme betragtninger gælder for kontrakten af 1958, forudsat den i et vist omfang fortsat har reguleret forholdet mellem parterne.

Iveco Fiat er derfor af den opfattelse, at spørgsmålet skal besvares med, at artikel 17, stk. 1, i Bruxelles-konventionen skal fortolkes således, at det opstillede formkrav er opfyldt, når det er godtgjort, at værnetingsklausulen er indeholdt i en skriftlig aftale, der er klar, og som fortsat har reguleret forholdene mellem parterne, indtil dette forhold er bragt til ophør, selv om forretningsforholdet ikke skriftligt er blevet fornyet.

2. *Van Hool* har anført, at man af det præjudicielle spørgsmål, der er stillet af cour de cassation, kan udlede, at der mellem parterne har foreligget en skriftlig aftale om en værnetingsklausul, at denne aftale er udløbet, og at den alene kunne forlænges skriftligt, hvilket ikke er sket, samt at denne aftale udgjorde retsgrundlaget for det kontraktsforhold, der fortsat bestod mellem parterne.

Man kan på grundlag artikel 17 give den forelæggende ret det svar, at på det tidspunkt, hvor sagen blev indbragt for den, bestod der ikke nogen skriftlig værnetingsaftale. En gennemgang af retspraksis kan synes overflødig, eftersom der i alle de tilfælde, der har været forelagt Domstolen, har foreligget en skriftlig aftale eller en skriftlig henvisning til en værnetingsklausul. I tilfælde af, at der foreligger indirekte eller stiltiende henvisning til tidligere korrespondance, kræves der en udtrykkelig henvisning til værnetingsklausulen (dom af 14. december 1976, Salotti, sag 24/76, Sml. s. 1831). Domstolen har i sin dom af 14. juli 1983 (Gerling, sag 201/82, Sml. s. 2503) om en værnetingsklausul indgået af en forsikringstager i egen og i tredjemands interesse, fastslået, at betingelsen om skriftlighed skal være opfyldt, og at forsikringsgiverens aftalevilje herved klart og præcist skal være kommet til udtryk. I dommen af 11. juli 1985 (Berghoefer, sag 221/84, Sml. s. 2699) opstilles i tilfælde af, at der foreligger en mundtlig værnetingsaftale, et krav om skriftlig bekræftelse fra en af parternes side, der er kommet frem til den anden, uden at denne part har gjort indsigelse. Det er i nærværende tilfælde klart, at parterne ikke har indgået nogen værnetingsaftale, idet klausulen i aftalen ikke er blevet fornyet efter 1961; der foreligger endvidere ikke nogen skriftlig bekræftelse af denne aftale mellem parterne, og derfor kan der ikke blive tale om, at den anden part har fået tilsendt denne aftale.

De gyldighedbetingelser, der opstilles ved artikel 17, har ifølge retspraksis til formål at sikre, at parternes viljefrihed faktisk er kommet til udtryk i aftalen på en klar og præcis måde. Formkravene — skriftlighed eller skriftlig bekræftelse af en mundtlig aftale — der beviser aftaleviljen, er ikke opfyldt i nærværende tilfælde.

Der skal foretages en sondring mellem stiltiende forlængelse af en aftale og dens faktiske videreførelse. I tilfælde af stiltiende forlængelse opretholdes kontrakten med de vilkår, der tidligere var gældende. I nærværende tilfælde, hvor forlængelsen alene kunne ske skriftligt, står man over for en faktisk videreførelse af en tilstand, der reguleres af almindelige retsregler, og som ikke kan opfattes som en skriftlig henvisning i den i artikel 17 forudsatte betydning.

Van Hool har derfor foreslået følgende besvarelse:

»Den betingelse, der opstilles i artikel 17, er ikke opfyldt, når forholdet mellem parterne rent faktisk videreføres, selv om en klausul tidligere fastsatte, at en bestemt ret var kompetent. Disse betingelser er alene opfyldt, dersom forholdet mellem parterne stiltiende videreføres i begrebets tekniske betydning.«

3. *Det forenede Kongeriges regering* har mindet om, at det ved forlæggelseskendelsen og ankedommen er fastslået, at kontrakterne af 1956 og 1958 indeholdt en udtrykkelig værnetingsklausul, at parterne har fortsat deres forretningsforbindelser, hvis retsgrundlag var de tidligere kontraktater, og dette til trods for at der ikke skete nogen skriftlig forlængelse, selv om dette udtrykkelig var aftalt.

Værnetingsklausulerne i kontrakterne af 1956 og 1958 opfylder utvivlsomt formkravene i artikel 17, idet parternes samtykke utvivlsomt er godtgjort. Cour de cassation ønsker imidlertid oplyst, hvorvidt en skriftlig aftale fortsat binder parterne, såfremt disse har fortsat med at anvende og gennemføre den ud over dens udtrykkelige udløbstidspunkt. Svaret er ikke givet i Bruxelles-konventionens artikel 17, der ikke regulerer spørgsmålet vedrørende indgåelse, udløb eller opsigelse af en kontrakt, men fremgår af den nationale ret, der finder anvendelse på kontrakten.

Det er således på grundlag af national ret og ikke på grundlag af artikel 17, at det skal søges fastslået, hvorvidt en tredjemand kan henholde sig til en værnetingsklausul indgået i hans interesse (jfr. førnævnte dom af 14. juli 1983). Ligeledes er spørgsmålet om gyldig overdragelse til en tredjemand af en kontrakt, der indeholder en værnetingsklausul, et spørgsmål, der henhører under den nationale ret, der finder anvendelse (dom af 19. juni 1984, Tilly Russ, sag 71/83, Sml. s. 2417).

Værnetingsklausulen i kontrakterne af 1956 og 1958 opfylder de formkrav, der opstilles ved artikel 17. Dersom man på grundlag af national ret må nå til det resultat, at disse kontrakter ikke er udløbet, vil en fortolkning af artikel 17, der frakender værnetingsklausulen gyldighed, indebære en tilsidesættelse af princippet om redelighed over for den part, der påberåber sig denne klausul.

Det præjudicielle spørgsmål skal følgelig besvares på følgende måde:

»En skriftlig kontrakt, der indeholder en værnetingsklausul, opfylder betingelserne i artikel 17, selv om den udtrykkeligt fastsatte udløbsdato er overskredet, såfremt kontraktens bestemmelser i henhold til gældende national ret fortsat binder parterne.«

4. *Kommissionen* har anført, at ifølge Jenard-rapporten forudsætter gyldigheden af en værnetingsklausul en egentlig aftale mellem parterne. Af hensyn til retssikkerheden er en vis formalisme uundgåelig, uden at den må være for vidtgående i handelsbrug.

Domstolen har stedse givet artikel 17 en selvstændig og fællesskabsretlig fortolkning, idet den har ladet sig inspirere af formålene bag og opbygningen af Bruxelles-konventionen og af almindelige nationale retsprincipper. Den har således foretrukket en vid fortolkning, frem for en streng og bogstavelig fortolkning. I dommen af 14. december 1976 (ovenfor omtalt) har Domstolen ganske vist opstillet krav om, at der skal foreligge et samtykke, der kommer klart og præcist til udtryk; imidlertid har den i en anden dom af samme dato (Segoura, sag 25/76, Sml. s. 1851) aner-

kendt gyldigheden af et vilkår om forlængelse af en mundtlig, ikke skriftlig bekræftet, værnetingsklausul, for så vidt som den mundtlige aftale udgjorde en del af de løbende handelsmellemværender mellem parterne, der reguleredes af de almindelige forretningsbetingelser, der gjaldt for den part, der havde afgivet bekræftelsen. Domstolen har ligeledes i sin dom af 19. juni 1984 (ovenfor omtalt) vedrørende et konossement, der alene var underskrevet af transportvirksomheden, anerkendt gyldigheden af et vilkår om forlængelse af en værnetingsklausul, såfremt udfærdigelsen af konossementet indgår i et løbende forretningsforhold mellem afladeren og bortfragteren, der reguleres af den bekræftende kontrahents, i dette tilfælde bortfragterens, almindelige forretningsbetingelser, som indeholder en værnetingsklausul. Domstolen har i disse domme fundet, at det strider mod god forretningsskik at benægte værnetingsklausulens eksistens.

Nyaffattelsen af artikel 17 i konventionen af 9. oktober 1978 var, således som det fremgår af rapporten fra Dr. P. Schlosser (EFT 1979, C 59, s. 71), foranlediget af nødvendigheden af — således som der allerede var taget hensyn til det i retspraksis — at overholde de særlige formkrav, der gælder i internationale handelsforhold. Selv om denne konvention endnu ikke er trådt i kraft, er det dog på sin plads at lade sig lede af den ved fortolkningen af artikel 17 for af hensyn til retssikkerheden at sikre en glidende overgang mellem disse to konventioner.

Det fremgår af sagen, at parterne efter udløbet af den oprindelige skriftlige kontrakt har indgået en mundtlig kontrakt, der er forskellig herfra og selvstændig i forhold til den; værnetingsklausulen i den første kontrakt er således berøvet enhver virkning. Domstolen skal imidlertid henholde sig til det præjudicielle spørgsmål, der hviler på den antagelse, at den oprindelige kontrakt fortsat udgjorde retsgrundlaget for kontraktsforholdet, selv om den er udløbet og ikke skriftligt blevet fornyet.

For det første skal den mulighed overvejes, at parterne mundtligt har aftalt en ændring af den oprindelige klausul i kontrakten, der kun kunne forlænges skriftligt, og derpå har aftalt at forlænge den oprindelige kontrakts gyldighedsperiode. Den skriftlige værnetingsklausul i den første kontrakt opfyldte betingelserne i artikel 17. I tilfælde af forlængelse eller fornyelse af den oprindelige kontrakt, enten skriftligt eller mundtligt, bevarer denne klausul sin gyldighed. Hensigten bag og formålet med artikel 17, der skal sikre, at der foreligger et samtykke, og tilsidesætte sådanne klausuler, som man kan overse i kontrakter — dog således, at man undgår en overdreven formalisme, der strider mod handelsbrug — er iagttaget, såfremt parterne har forlænget den oprindelige kontrakts gyldighed for alle dens vilkårs vedkommende, herunder værnetingsklausulens.

Spørgsmålet om, hvorvidt det mundtligt eller stiltiende er muligt at forny en kontrakt, hvori det er bestemt, at forlængelse eller fornyelse skal ske skriftligt, afhænger af afvejningen af princippet om parternes viljesautonomi over for princippet om, at aftaler er bindende. Dette spørsmål henhører under de nationale retters kompetence, idet Bruxelles-konventionen indeholder procesregler, men derimod ikke materielle retsregler.

For det andet kan man tænke sig den mulighed, at en kontrakt, der er udløbet og ikke forskriftsmæssigt fornyet eller videre-

ført, tjener som retsgrundlag for kontraktsforholdet mellem parterne, enten derved, at den rent faktisk opretholdes, eller derved, at parterne gør brug af den som rammen om deres kontraktsforhold. I sidstnævnte tilfælde står man over for løbende kontraktsforhold af lang varighed, der reguleres af almindelige forretningsbetingelser, herunder en værnetingsklausul, der er blevet godkendt skriftligt i forbindelse med, at de almindelige forretningsforbindelser første gang blev aftalt. Denne klausul har ifølge retspraksis fortsat virkning i forbindelse med kontraktsforholdet, selv om den oprindelige kontrakt er udløbet, og der ikke foreligger nogen ny skriftlig godkendelse eller bekræftelse. Derimod gælder det i tilfælde af indgåelsen af en ny mundtlig kontrakt, der er uafhængig af den oprindelige kontrakt, at værnetingsklausulen ikke længere kan påberåbes, idet formkravene i artikel 17 i så fald ikke er opfyldt.

Kommissionen har derfor foreslået følgende svar:

»Dersom parterne skriftligt har indgået en tidsbegrænset kontrakt, der indeholder en værnetingsklausul, og en klausul, der hjemler, at enhver fornyelse af kontrakten ubetinget skal ske skriftligt, og dersom parterne efter udløbet af kontraktens gyldighedsperiode fortsat har anvendt den oprindelige kontrakt uden hensyn til, at der ikke foreligger nogen skriftlig forlængelse, opfylder værnetingsklausulen betingelserne i Bruxelles-konventionens artikel 17 og finder fortsat anvendelse i følgende tilfælde:

— dersom parterne har aftalt at ændre den oprindelige kontrakt for at muliggøre en mundtlig forlængelse af den (forudsat, at en sådan ændring er lovlig og har retsvirkning i henhold til national ret, der gælder for kontrakten) og derpå har fornyet kontrakten ved mundtlig aftale;

— dersom parterne har aftalt, at den oprindelige kontrakt skal anses som kontraktsramme eller som almindelige vilkår i det vedvarende handelsforhold, hvis bestemmelser automatisk finder anvendelse på samtlige mundtlige aftaler, der er indgået eller bliver indgået mellem parterne.«

F. Schockweiler
Refererende dommer